

Katja Mihurko Poniž

»ZA NAŠE ŽENE, KI SI SAME SKRBE ZA EKSISTENCO«

**PODOBA ZAPOSLENE ŽENSKE V
LITERARNIH IN PUBLICISTIČNIH
BESEDILIH ZOFKE KVEDER**

ZOFKA KVEDER – PRVA SLOVENSKA POKLICNA PISATELJICA

Zofka Kveder (1878–1926) je prva slovenska pisateljica, ki se je preživljala s pisanjem leposlovja, publicističnih člankov, gledaliških kritik, prevajanjem in urednikovanjem. Že v zgodnji mladosti je zapustila dom in s šestnajstimi leti zaslužila svojo prvo plačo na geodetskem uradu v Kočevju. Le dve leti kasneje jo že srečamo v kranjski prestolnici, kjer prepisuje spise v odvetniški pisarni dr. Ivana Šušteršiča. Ko se je v začetku leta 1899 preselila v Trst, je tam opravljala administrativna dela v uredništvu časnika *Edinost* in nekaj časa delala tudi na pošti.

Že leta 1898 je svoje gmotno stanje nekoliko izboljšala s honorarji, ki jih je dobila za leposlovne objave. Pisanje in kasneje tudi prevajanje sta vse bolj

postajali njena osrednja vira zaslužka. V Pragi ji je finančno situacijo izboljšalo urednikovanje revije *Domači prijatelj*, a ker je morala preživljati tudi hčerko Vladošo, je iskala še drugačne možnosti: obiskovala je celo babiški tečaj in to izkušnjo nato upovedila v pripovedi *Na kliniki*. V Zagrebu je pisala tudi gledališke kritike in nadaljevala svoje leposlovno, prevajalsko in uredniško delo (bila je urednica ženske priloge dnevnika Agramer Tagblatt in revije *Ženski svijet*).²⁷⁸

Vse življenje se je zavzemala za finančno neodvisnost žensk, v kateri je videla izhodišče za žensko emancipacijo. Njeni ženski liki so delavke v tovarnah, služkinje, poštna uradnice, prodajalke, učiteljice in umetnice. Občutljivo je prikazala njihove stiske, ki izvirajo iz vsakdanjega boja za preživetje, a tudi redke trenutke sreče in zadovoljstva ob samostojnosti. Ob tem je tematizirala družbeni položaj zaposlenih žensk ter njihove možnosti za združevanje poklicnega in družinskega življenja.

POGLED NA ZAPOSLENO ŽENSKO V PUBLICISTIČNIH BESEDILIH

Pisateljčine napredne poglede razkrivajo tudi publicistična besedila.²⁷⁹ Že v najzgodnejših zasledimo njen lucidni pogled na problematiko izkoriščanja žensk in odločnost, da je treba obstoječo situacijo spremeniti:

»Prej, ko sem imela mnogo prilike študirati razmere žen, ki si same služijo krih, bodisi kakor delavke, bodisi kako drugače, bila sem še premlada in preneumna, da bi se bila drugače zanimala za njih stanje kakor mimogrede. Kar vem, vem le, ker so se mi dejstva naravnost usilila, ne da bi jih pri posebnem raziskovanju opazila. To pišem posebno za to, da opozorim druge na to hibo, da opozorim posebno dotične žene same, da bolj kritično motrijo svoje stališče, da se ne vdajajo topo razmeram, kakršne so, temveč da si tudi same iščejo odpomoči.«²⁸⁰

V publicističnih zapisih je Zofka Kveder kritično opozarjala na to, da ženske za enako delo niso enako plačane kot moški, pisala je o poklicnih boleznih, težkih delovnih razmerah tovarniških delavk, možnostih širitve njihovega duhovnega in kulturnega obzorja ter celo o tem, da bi morale dobiti nadomestilo v času bolezni. Prva publicistična objava, v kateri je problematizirala položaj žensk, ima naslov *O tem in onem* in že v samem začetku si je avtorica zastavila vprašanje, ali

²⁷⁸ Več o življenju Zofke Kveder gl.: Mihurko Poniž, *Drzno drugačna*.

²⁷⁹ O drugih prispevkih o zaposlovanju žensk konec 19. stoletja gl.: Mihurko Poniž, *Evine hčere*, str. 102–116.

²⁸⁰ Kveder, *Za naše*, str. 111.

in kdaj ima ženska pravico prekoračiti obstoječe forme družbe in s tem stopiti iz množice. Odgovarja, da ima to pravico vsaka ženska, ki ima v sebi dovolj duševne moči, da hodi svoja pota, in kadar vidi, da so obstoječa pravila mase ničeva ali nepravilna. Pri tem opozarja na predsodke in daje kot primer učiteljice, ki so pogosto zaposlene v krajih, kjer nimajo družbe, saj jih bogate gospe prezirajo in je edina zanje primerna družba mladi kolega učitelj. A tudi če se mlada učiteljica z njim druži le prijateljsko, takoj postane tarča obrekovanja. Še težje je po avtoričinih izkušnjah delavkam in uradnicam, saj jih vsi prezirajo, zato niti ne iščejo njihove družbe. A če se same odpravijo v gledališče, spet o njih govorijo v slabšalnem tonu.

V članku *Za naše žene, ki si same skrbе za eksistenco* se je dotaknila problema možnosti ženskega visokošolskega izobraževanja. Opozorila je, da je bistvena ovira denar, in nato prešla na stanje delavk, ki so v primerjavi z moškimi v podrejenem položaju, saj zaslužijo manj že na podeželju, a še mnogo slabše je v mestu, saj morajo nositi vse stroške samskega življenja. Zato si morajo pritrgovati pri hrani, kar se jim slej ko prej maščuje pri zdravju, ki ga načenja tudi slab zrak v tovarni. Zofka Kveder pri tem izpostavi problem bolniške odsotnosti, saj v tem času ne dobijo nobenega nadomestila. Opozori tudi na to, da so povsem v anonimnost potisnjene prodajalke, ekspeditorice in vrtnarice, ki so mizerno plačane, da skorajda ne morejo preživeti brez podpore sorodnikov. Pri vsem tem se soočajo še z nestrpnostjo moških kolegov, ki v njih vidijo konkurenco in jih skušajo izriniti iz najslabše plačanih služb:

»Me gotovo ne zahtevamo, da bi nam moške spraznili svoja mesta in odšli v kuhinjo; do tega ne pride nikdar, zahtevamo pa, da se nam da toliko svobode, da smemo dihati tam, kjer hočemo, da si zaslužimo svoj kos kruha, kakor hočemo, ali s tem, da pometamo ali šivamo, ali pa s tem, da pišemo, računamo, ali učimo, kar pač bolj odgovarja našem okusu in našim zmoglostim.«²⁸¹

A kot kritično opozarja avtorica, se skriva problem tudi v ženskem molku in sprejemanju takšnega stanja.

Povsem drugačen problem odkriva pri poštinih uslužbenkah, ki morajo živeti s poštarjevo družino, saj jo ta ponavadi izkoristi še za kakšna gospodinjska opravila.²⁸² Pri tem pa te ekspeditorice prostega časa skoraj nimajo, saj delajo ves dan in še zvečer, celo ob nedeljah. Plačanega dopusta ne morejo dobiti, neplačanega pa si zaradi nizkih dohodkov ne morejo privoščiti.

²⁸¹ Kveder, *Ženska*, št. 228, str. 1.

²⁸² V članku *Ženska v družini in družbi* je predlagala ustanovitev društva poštinih uslužbenk (poštinih opraviljic). – Kveder, *Ženska*, št. 234, str. 2.

Zofka Kveder še opozori, da se tudi ženske same norčujejo iz tistih, ki so se odločile za ugledne poklice, ki so jih do tedaj zasedali le moški:

»Da bi bile ženske zdravnice, da bi zavezavale gnjusne rane, da bi izvrševale operacije – hm! kako nefino, nenežno! nežensko! Ženski advokati – kakšna absurdnost! Ženski trgovski potniki – smešno! Ženski inženirji, ženski tovarniški vodje, ženski mehaniki – ah! dovelj, dovelj! Kam pa z možkimi, ako jim počno še žene delati konkurenco! – In pametne dame zmajujejo z glavami in ogorčeno vzdikajo: Glupost! – Ali tega ne pomislijo, da imamo ženske nosače opeke, da imamo ženske bolniške strežnike, da imajo male trgovine in obrtnije mlade 14-letne takozvane 'Laufmädchen', da imamo tovarniške in poljske delavke, ki morajo opravljati najtežja, najnapornejša dela.«²⁸³

Ob tem še ugotavlja, da je »naravnost brutalno, surovo in nehumano«, da so ženske prisiljene opravljati dela, ki niso primerna njihovim telesnim sposobnostim, in da bi jim moralo biti dopuščeno, da opravljajo tista dela, ki jih ne izčrpavajo in jim ne ogrožajo zdravja.

Na to, da so bile na Dunaju razmere tobačnih delavk boljše kot v Ljubljani, je v *Slovenki* opozorila s povzetkom članka, ki ga je v reviji *Dokumente der Frauen* objavila Adelheid Popp. Zofka Kveder je bila v svojih člankih, kjer je kritizirala položaj delavk, ostra, napredna in nepopustljiva, a hkrati je znala svojim prispevkom dati tudi humorni ton:

»Z bombastičnimi besedami se slika ženski njeno nalogo: ostati pokorna, bedasta igračica, poslušna podvorkinja svojega moža in nesebična dojilja in bona svojim otrokom. "Ozrite se na košute!" je klical zadnjič neki sramežljivi Dr. T. v "Edinosti". Imenitno! Košutam doslej res še ni morda padlo v glavo, pridobivati si doktorskih diplomov ali pa zahtevati enakih pravic z rogatimi jeleni. Sicer pa moramo biti gospodu hvaležne, da je bil tako galanten ter nas primerjal vsaj s srnami in košutami: kako lahko bi nam postavil na primer v zgled: ovce, gosi in oslice! ... - Sicer pa so tudi te bolj emancipirane, kakor bi si človek mislil: samostojne so docela, in njihovi gospodje soprogi se ne pečajo dalje za njihove interne gospodarske razmere, privoščijo jim tako zelje – kakor najslabšo suhljad. Tako liberalni naši gospodje stvarstva, vsaj v obče, še dolgo ne bodo!«²⁸⁴

Po humorni zastranitvi je avtorica članek nadaljevala s sociološko in zgodovinsko razlago sprememb v družbi, ki pogojujejo tudi spremembe v življenju vsakega posameznika in posameznice. Po njenem prepričanju se je življenje

283 Kveder, Kaj hočemo?, str. 234.

284 Kveder, Emancipacija, str. 53.

popolnoma spremenilo, doseglo je neverjeten razvoj in s tem so se spremenile tudi potrebe moških in žensk. Njihovo iskanje službe ni le posledica želje po duhovni emancipaciji, temveč tudi edini način preživetja, saj se vse ne morejo poročiti ali pasti kot breme na družino in celo poročene ženske ne morejo vedno skrbeti le za domače gospodinjstvo, kajti z enim samim dohodkom se družina ne more prebiti iz meseca v mesec: »Dejstvo je, da se vse žene ne može. Zanje je treba dostojnega mesta, kjer si lahko ustvarijo življenje po svoji volji, kjer si lahko pribore zadovoljstvo, ako so se morale odpovedati rodbinski sreči.«²⁸⁵

TOVARNIŠKE DELAVKE, EKSPEDITORICE, PRODAJALKE, SLUŽKINJE, UČITELJICE IN UMETNICE KOT LITERARNI LIKI

Lik zaposlene ženske se pojavi že v pisateljičinih najzgodnejših pripovednih besedilih, vendar v njih še ni v ospredju socialna problematika njihovega izkoriščanja, ki je najmočnejše prisotna v proznem prvencu *Misterij žene*. V pripovedih *Tiho je sedela v kotu tramvajskega vozu* prikaže ostarelo, oslabele in bolno delavko, ki ji edino svetlo točko v življenju, v katerem ni bilo drugega kot delo, predstavlja odhod v bolnico, saj tam dobi »lepo, čisto, belo posteljo in jesti«.²⁸⁶ To je zadnja točka na njeni življenjski poti, ki jo strne v dva stavka: »Ona ni vedela drugega o svetu, kakor da so v njem velike tovarne. Mlada dekleta se sučejo krog strojev in režejo papir, kakor ona nekdaj. Ko pa ostarijo in niso več točne in zanesljive, smejo zbirati cunje, nositi les in pobirati trske.«²⁸⁷ Motiv tovarniške delavke pisateljica razširi v pripovedi *Tiskarna* (1909), kjer se vživi v misli delavke Fride, ki se zaveda, da ji v tovarni mineva mladost in da se stavec, ki mu je všeč, želi samo zabavati z njo. Njeno življenje se dogaja le na delovnem mestu, kjer dela dnevno od deset do šestnajst ur:

»Od šestnajstega leta že stoji tako dan na dan. Šest let že stoji. In kadar pomisli to, izgine pojem časa v njenih mislih in zdi se ji, kakor da iz večnosti do večnosti vlaga list za listom, in nikdar ne bo konca. Kje se je vzelo toliko papirja na svetu in kam pojdejo ti listi, ki drsajo od jutra do pozne črne noči skozi njene roke! Kakor sekunda sledi sekundi, enaka druga drugi, tako zdrava papir iz njenih rok.

Koliko ur že je prešlo, koliko dni? Skoraj vsa mladost je že prešla, vse sanje ji je vzel stroj, vso jo je že izpil.«²⁸⁸

²⁸⁵ Kveder, *Ženska v družini*, št. 227, str. 1.

²⁸⁶ Kveder, *Zbrano delo*, 1, str. 28.

²⁸⁷ Prav tam.

²⁸⁸ Kveder, *Zbrano delo*, 3, str. 547.

Ob pogledu na mater, ki dela kot avtomat, se zaveda, da bo tudi njeno življenje takšno, v grozi zagleda lastno podobo čez nekaj let: »Zazdelo se ji je, da so se ji lica zgubala v strašne brazde, da so lasje osiveli, da so ji oči ugasnile in zobje zgnili. Vse njeno lepo, polno, dekliško meso se je posušilo na nji, srce se je postaralo in postala je avtomat, star, točen avtomat, kakor njena mati ... Zakričala je in se onesvestila.«²⁸⁹

V mnogih besedilih družbena kritika ni tako neposredna, temveč bolj subtilna. V ospredju je lik nove ženske, ki prihaja iz srednjega sloja in si želi z zaposlitvijo doseči materialno in pogosto tudi duhovno emancipacijo.²⁹⁰ Med takšne like lahko uvrstimo poštno uslužbenke, učiteljice, umetnice in prodajalke, poklice, v katerih so meščanska dekleta našle delo, če so bile za te poklice izučene ali šolane, sicer je bila njihova situacija zelo težka, kot je Zofka Kveder pokazala v romanu *Nada*, (1903) kjer mora naslovni lik po očetovi smrti najti delo za preživetje:

»Odšla je v mesto in je stopila v prvo posredovalnico služb.

Če imajo kakšno primerno mesto, ali ne tukaj, v Ljubljani. Kolikor dalje, toliko boljše.

Če ima kaj izpitov?

Izpitov nima, ali učila se je nekaj francoski in zna, kar znajo pač druga, srednjedobro vzgojena dekleta.

Ali rekli so ji, da to še ni dovolj, da je to pravzaprav jako malo, da ni za blagajničarko ali kontoaristko, ker ne zna knjigovodstva, za vzgojiteljico še celo ne, ker ne zna klavirja in nima nikake diplome, da, tudi »bona« bi v kaki boljši hiši ne mogla biti, ker nima kurza za otroško vrtnarico. Lahko pa bi šla h kaki modistinji, v prodajalno, ali povsod bi se morala prej šele učiti. Tako je ne dobi nikjer take plače, da bi lahko pravi živela.«²⁹¹

Zelo podobno izkušnjo doživi tudi ženski lik v pripovedi *Služba*, ko si delo išče na Dunaju. Ker kot meščansko dekle, ki je nekaj časa delala kot vzgojiteljica deklice pri bogati družini, nima nobenih posebnih znanj in izkušenj, a je čedna, je edina služba, ki bi jo lahko dobila, služba blagajničarke v kavarni, kjer pa bi morala goste tudi zabavati. Gospodinja ji svetuje, naj si najde ljubimca, a tega ne želi, zato se odloči in sprejme delo varuške otrok, ki ga sicer opravljajo preprosta dekleta. A njo delo osrečuje: »Pozabila je počasi na svoj klavir in svojo francoščino, pazila na negotove stopinjice otrokovih nog in ni ji bilo žal, da je zavihala rokave in odložila pajčolan, mesto da bi bila primorana – pasti ...«²⁹²

289 Prav tam, str. 551.

290 O liku nove ženske gl. tudi: Mihurko Poniž, *Zapisano z njenim peresom*, poglavje Nove ženske.

291 Kveder, *Nada*, str. 389.

292 Kveder, *Zbrano delo*, 2, str. 397.

Tudi v romanu *Nada* naslovni lik dobi prvo službo vzgojiteljice po posredovanju sorodnika. Nada se sčasoma izučí za ekspeditorico na pošti in začne opravljati to delo. Že v enem svojih zgodnejših literarnih besedil, v noveli *Telegrafistka* (1899), je Zofka Kveder opisala razpoloženje na tržaški pošti, kakor ga doživlja mlada in srečno zaljubljena poštna uslužbenka, in s tem ohranila zanimiv izsek iz delovnega dneva te poklicne skupine:

»Svetle obleke telegrafistk so dehtele sveže in odsev mladosti je odseval s teh rožnatih obrazov. Šumenje papirja, drsanje peres in hitri, podjetni tk-tk aparatov so se zlivali s poletnim hrupom v sanjavo mrmranje. Bilo je nekako tiho in mirno v tem hrupu in gibanju, v tem vrvenju in delavnem hitenju poletnih popoldnevov.«²⁹³

Občutek zadovoljstva pogujejo tudi dobri odnosi med poštnimi uslužbenkami, ki jim je fizično ne preveč zahtevno delo v veselje, še posebno ker marsikatera v njem vidi le začasno zaposlitev, ki se je bo s poroko otresla. Tako se zaključí tudi pripoved *Vida*, kjer se razgledana ekspeditorica na pošti v živahnem kraju, kjer cveti lesna in druga trgovina, na koncu poročí s sodnim pristavom. Drugačno je življenje ekspeditoric na podeželskih poštah, ki so daleč od velemestnega vrveža, saj je monotono, zato te ženske sčasoma resignirajo, kakor pisateljica prikaže v pripovedi *Megla* (1908):

»Cel dan se ni zganil obraz v nasmeh in iz puste, bele megle, ni bilo nobenega odmeva in odseva življenja. Deset let je na pošti v teh krajih. Kakor sama pomlad je prišla sem, vesela, sveža, cvetoča. A tukaj je življenje zastalo. Kakor pred desetimi leti sedi na pošti, piše obvestila, sortira pisma in prodaja znamke. Nič se ni zgodilo niti danes niti včeraj niti predvčerajšnjim. Veselje se je izčrpalo, pomlad je odcvetela in nič ni ostalo: brez spominov, brez sadu so prešla leta.«²⁹⁴

Podobna samotna prihodnost čaka tudi mlado poštno uslužbenko v pripovedi *Na pošti* (1900), ki je bila moškemu, v katerega se je zaljubila, le kratkotrajna romanca, za zakon pa si je izbral »boljšo partijo«. Največ pozornosti je pisateljica enoličnemu življenju poštnih uslužbenk namenila v že omenjenem romanu *Nada*. Po treh letih v opravljanja dela ekspeditorice v hribovski vasi je tudi Nada vse bolj otopela:

»Dnevi in meseci so potekali vedno enaki, mirni in dolgočasni. Poleti je imela svetle batistne obleke, pozimi debele flanelaste bluze, poleti rumene, izrezane čevljičke, pozimi galoše – in to je bil tudi edini razloček. Spočetka je vzela vselej klobuk in rokavice, kadar je šla na svoj običajni opoldanski

293 Kveder, *Zbrano delo*, 1, str. 195.

294 Kveder, *Zbrano delo*, 3, str. 445.

izprehod, zadaj za vasjo, okrog pokopališča in nazaj, zdaj je vzela ruto, in rokavice je nosila samo pozimi.«²⁹⁵

Nekega dne jo obišče kolegica ekspeditorica iz bližnje vasi, ker potrebuje osebo, ki bi se ji zaupala. Praznuje namreč svoj rojstni dan in ob tem se zaveda, da ji življenje mineva, ne da bi užila kaj lepega, saj je obtičala na podeželju:

»Saj sem še lepa. Zelo lepa sem, rečem lahko. V kakem salonu bi vzbujala občno pozornost. Ali čemu je vsa ta lepota? Samo zato, da izgine, odcvete, nikogar ne razveseli, ne osreči?! In potem, nisem neumna, v inteligentni družbi bi bila duhovita, priznana in občudovana. Pred kom naj bleščim?! Pred dacarji, konsumnimi komiji?! Dajte Ofelijo v kravji hlev in ona postane smešna.«²⁹⁶

Njena zgodba zbudi tudi Nado iz letargije in vse sile usmeri v to, da dobi službo v bolj spodbudnem okolju. Drugi način spopadanja poštne uslužbenke z dolgčasom vsakdana je predstavljen v pripovedi *Povest iz življenja vaše učiteljice* (1905):

»Tudi ekspeditorica je prišla k večerji v ‚gosposko sobo‘; pošta je bila v hiši. Znala je prav dobro tarokirati, kadila je viržinke, kakor vsak fant, – sploh je bila zelo interesanten original. Medve nisva bili prijateljici, čeprav moram reči, da je bila izredno izobražena. Bila je skoro deset let starejša od mene in meni je vedno svetovala: ‚Če mislite ostati učiteljica na deželi, naučite se tarokirati, pušiti viržinke, žvižgati, potem vam življenje ne bo tako pusto, ko ostarite. Iz sentimentalnih starih frajl brije vsak novopečen komi norce, jaz pa imponiram, glejte! – in to moštvo – pokazala je z roko okoli mize, – me smatra celo za sebi ravnega človeka! Kaj naj si še želim?!«²⁹⁷

Večina pripovedi o prodajalkah in učiteljicah prikazuje njihovo osamljenost, izpostavljenost moškemu pogledu, ki je površen in opazi le zunanost. Zaradi svojega neuglednega družbenega položaja so zaposlene ženske le redko zanimive za moške iz njihovega sloja, zato ostanejo samske in osamljene, kakor prodajalka v *Sprehodu* (1914), eni izmed pisateljicinih »zagrebških« zgodb:

»Moške je vabilo njeno lepo lice kakor sladek cvet bčele. Vsi so hoteli uživati njeno mladost, ali niti enega ni bilo med njimi, ki bi jo bil ljubil v resnici, ki bi bil hotel zvezati svojo usodo z njeno. A da bi bila komu samo v zabavo, ugoden intermezzo – ne, za to je bila preponosna. Tako ji je prešla

²⁹⁵ Kveder, Nada, str. 20.

²⁹⁶ Prav tam, str. 57.

²⁹⁷ Kveder, *Zbrano delo*, 3, str. 186.

najlepša mladost v brezuspešnem pričakovanju nečesa izvanrednega, sreče, dobre, milostljive usode.«²⁹⁸

Podobno usodo je Zofka Kveder zasnovala tudi v kratki pripovedi *V majhni prodajalnici papirja*, objavljeni v *Misteriju žene* (1900). V njej je opisala usodo tihega dekleta, ki se zaljubi v eno od svojih strank, a on tega sploh ne opazi, saj je zanj samo prodajalka, pri kateri kupuje papir za risanje. Tako se tudi ona spet pogrezne v samoto in resignacijo. A kakor je pokazala v pripovedi *Težko* (1899), je za mlado zaposleno dekle tudi lepota lahko v breme, saj jo začne nadlegovati njen nadrejeni in si mora poiskati novo, slabše plačano delo, da se ga otrese. Ta motiv je prikazan že v zgodnji pripovedi *Rezika* (1898), kjer tovarniški nadzornik zasleduje mlado delavko in z grožnjo, da bo odpustil njenega očeta, od nje izsili spolni odnos. A tudi ženske, še posebno meščanske gospe, do podrejenih niso prijazne. Pisateljica opozori na služkinje, ki so izpostavljene muhavosti in sebičnosti svojih gospodaric. V pripovedi *Rezikino pismo* (1905) je pisateljica predstavila zgodbo ostarele služkinje Mari, ki je zaradi sebičnega in samovoljnega poseganje gospodarice v njeno zasebno življenje ostala vse življenje samska in v službi pri njej. Mari zgodbo pove snahi svoje delodajalke, ki je prav tako hotela poseči v življenje svoje služkinje s tem, da bi ji ne dala zaročenčevega pisma.

Svetlejše podobe razmerja med služkinjo in meščansko gospo prinašajo pisateljčine avtobiografske zgodbe, v katerih je prikazala svoje družinsko življenje tako v praškem kot zagrebškem obdobju. Njeno razmerje do služkinj je naklonjeno, opazi sicer njihove značajske slabosti (npr. Maškino nečimrnost v pripovedi *Vladoša dela komedije*, 1906), a jo dobrohotno sprejema. Barico, služkinjo iz zagrebškega obdobja, je postavila v središče pripovedi *Naša Barica* (1907), kjer slednja v pogovoru s prvoosebno pripovedovalko razkriva svoj pogled na svet. Največ pozornosti je liku služkinje namenila v knjigi *Iz življenja zagrebske služkinje* (*Ze života záhrebské služky*, 1909), ki jo je objavila v češčini. Tudi pri služkinjah in deklah opozori na njihovo izpostavljenost moškemu pogledu, saj jih hišni gospodarji ali njihovi sinovi zapeljejo in nato zapustijo, kakor je prikazano v dramskem prizoru *Pri branjevki* (1901), pripovedi *Zločin* (1904) in v romanu *Hanka* (1917).

Pri likih učiteljic je Zofka Kveder sledila svoji sodobnici Marici Nadlišek Bartol, ki je prikazovala predvsem nezadovoljnost svojih protagonistk z učiteljskim delom in njihovo stremljenje k temu, da bi se poročile in se tako rešile poklica oz. službe, v kateri so nezadovoljne. A pri Zofki Kveder zasledimo tudi like učiteljic, ki svoje delo opravljajo z veseljem in se, kakor lika v pripovedih *Učiteljica na vasi* (1909) in *Nekaj navadnega* (1910), od njega težko poslovijo.

²⁹⁸ Prav tam, str. 914.

Tak odnos imajo predvsem mlada dekleta, ki se ne preživljajo sama vse življenje, temveč je učiteljstvo le epizoda pred poroko. Več jih je nezadovoljnih; svoje delo opravljajo zato, da preživijo, in kmalu v vseh pogledih otopijo: »Učiteljice, ki je stanovala in živela z njimi, ni bilo skoraj opaziti, tako je bila tiha, bleda in kakor povnela. Vedno se je oblačila v sive obleke in njene kretnje so bile trudne.«²⁹⁹ Njene besede so še bolj pretresljive: »Vse obgrajeno je naše življenje, ozko obzidano kakor temna osorna jetnišnica. Tudi jaz sem že osemnajst let tukaj. Z dvajsetimi leti sem prišla sem in nisem mislila, da bom ostala za vedno. Iz početka sem hotela vedno proč, ali končno – vseeno je, kje živimo. Zdaj mi je vseeno. Vse, in če bi morala jutri umreti ali pa če še sto let živim, vseeno mi je, popolnoma vseeno.«³⁰⁰

Pomemben del pisateljčinega opusa predstavljajo tudi besedila, v katerih so v ospredju umetnice. Zofka Kveder jih ne predstavlja kot skrivnostne, dekadentne ženske, ki s svojim boemskim načinom življenja vznemirjajo moške in dražijo njihovo domišljijo, temveč kot osebe, pri katerih je umetnost del njihovega jaza, sredstvo za izražanje čustev in pogleda na svet, zato jih navdaja tudi z dvomom o smiselnosti lastnega ustvarjanja in svoji umetniški zapuščini, kakor slikarko Jelko v pripovedi *Pogovor* (1907):

»Naši časopisi bodo prilikom moje smrti objavili notice, da je umrla ta in ta priznana, talentirana –“ no, in tako dalje! Morda napiše kdo celo feljton kakšna vsega zavidanja vredna čast! Da, še več, čez petdeset let morda napiše ena bodočih naših doktoric filozofije, ali profesorica slikarstva na naši bodoči umetniški akademiji, – ”pardon, to bo morda ne čez petdeset, ampak čez dvesto petdeset let, – ” da je takrat in takrat živela neka gospa Jelka, ki je tudi slikala, slabo slikala sicer ...«³⁰¹

Umetnice so še bolj senzibilne kot drugi ženski liki (takšna je kiparka Kamila v pripovedi *Jarem*, 1909). Njihova umetnost jim odpira pot do ljudi in jih s tem dela samozavestne, kot operno pevko v pripovedi *Najlepše priznanje* (1902), ali pa jim povzroči največje trpljenje, kot se zgodi operni pevki v pripovedi *Cvetje* (1908), ko izgubi svoj čudoviti glas:

»Hodila je okoli, kakor vdova, ki je pokopala mladega, ljubljenega soproga v prvem cvetu zakonske sreče, kakor mati, kateri so umrli vsi otroci. Življenje se ji je zdelo prazno in brez smisla. Nikdar več ne bo stala na odru, nikdar več se ne bo razlegal njen glas in ne bo navduševal tisoče. Nikogar več! Tiho je hodila okrog, vedno sama, vedno zamišljena.«³⁰²

299 Prav tam, str. 249.

300 Prav tam, str. 249.

301 Prav tam.

302 Kveder, *Zbrano delo*, 3, str. 486.

O vsakdanjih dvomih in obremenitvah literarne ustvarjalke pa je Zofka Kveder lahko pisala iz lastne izkušnje:

»Pišem in nikoli nisem zadovoljna. Pišem in zdi se mi, kakor da bi metala vse v globoko brezno. Vse izgine, brez uspeha, brez sledu. Pišem, ker moram. Večkrat potrebujem denarja in pišem, ali brez volje. Čas hiti in jaz ne napišem ničesar, kar želim napisati. Ono najlepše mi propada. Čakam, da mi pride praznik, mir. Včasih si želim k morju ali v gozdove, v gore, v samoto. Sanjam, da sedim pri oknu v tihi hiši. Daleč naokoli ni nikogar, čisto sama sem ves dan. In pišem. Včasih pustim pisanje in gledam skozi okno. Daleč se vidi na vse strani. Na morje vidim in na gozdove. Zunaj je vihar, bliska se, oblaki se pode po nebu. Zunaj je morda jesen, vsa pisana in otožna v svoji lepoti. Zunaj je morda letno popoldne, nebo je modro in visoko in sonce zlati vse hribe in doline. Tiho gledam vse to in vse, kar se je kdaj lepega zganilo v moji duši, pride in oživi, nagnem se nad papir in pišem ... Tako bi rada pisala in napisala bi stvari, ki bi bile lepe meni in drugim. A zdaj? Zdaj sedem k oknu, moj visavis je dolgočasen hotel. Cel dan je spodaj na ulici hrup, šum, drdranje vozov in tramvajov, cinkanje biciklistov in tuljenje avtomobilov. V sobi razgrajata otroka in vsak hip se odpirajo vrata.«³⁰³

Zofka Kveder je z liki zaposlenih žensk vnesla v slovensko književnost nove podobe ženskosti, v publicistični diskurz pa je prispevala dragoceno izkušnjo socialno čuteče in kritične opazovalke razmer na delovnem trgu v obdobju od konca 19. stoletja do velike vojne.

303 Prav tam, str. 566.